

החטאת והאשם

- א. הקדמה
- ב. ההבדלים ההלכתיים בין החטאת לבין שאר הקרבנות
- ג. מדוע חייב השוגג קרבן?
- ד. שתי הבנות למשמעות החטאת
- ה. חטאי האשם והלכותיו
- ו. המכנה המשותף בין חטאי האשם
- ז. הסבר הרמב"ן ליחס בין האשם לחטאת
- ח. חשיבות הקרבן כמדד לחומרתו

א. הקדמה

בדין חטאת פסק הרמב"ם:

כל העובר בשגגה על אחת ממצות לא תעשה שיש בה מעשה שחייבין עליה כרת,¹
הרי זה חייב להקריב קרבן חטאת, ומצות עשה שיקריב חטאתו על שגגתו
(הלכות שגגות פ"א ה"א).

ובדין אשם פסק:

1 קיימות 43 עבירות כאלו. 26 מתוכן איסורי עריות, וה-17 הנותרות כגון אוכל חלב, דם ונותר, העושה מלאכה בשבת וביום הכיפורים, האוכל ביום הכפורים, חמץ בפסח, חטאי עבודה זרה שיש בהם מעשה, וכן הלאה.

על חמש עבירות מביא **קרבן אשם**, והוא הנקרא אשם ודאי (שם פ"ט ה"א).

ההבדל המהותי בין שני הקרבנות הללו גדול:

כל הקדשים אפשר שיתערבו מין במינו, **חוץ מן חטאת עם האשם**, שאין האשם אלא מזכרי כבשים, ואין לך חטאת מן הכבשים אלא נקבה (רמב"ם, הלכות פסולי המוקדשין פ"ו ה"ז).

וכתב הרמב"ן:

ולא נתברר מה טעם יהיה שם הקרבן האחד חטאת ושם האחד אשם, וכולן יבאו על חטא (ויקרא ה', טו).

במאמר זה ננסה לברר את ההבדל המהותי בין החטאים עליהם באה החטאת לבין החטאים עליהם בא קרבן האשם, וכיצד הבדלים אלו ניכרים בשינויי ההלכות שביניהם.

בחלקו השני של המאמר, אשר יופיע בעז"ה בגיליון הבא, נעסוק במיקומו של האשם התלוי בין שני הקרבנות הללו, בחילוק הקיים בין סוגי החוטאים השונים החייבים בקרבן חטאת, ולבסוף בקרבן עולה ויורד, שהינו סוג של חטאת.

נעסוק תחילה בקרבן החטאת, מתוך ניתוח הקשר שבין הלכותיו הייחודיות לבין מהות הקרבן.

ב. ההבדלים ההלכתיים בין החטאת לבין שאר הקרבנות

חלוקה פנימית לחוטאים שונים

כל חטאת יחיד מנקבה... חוץ משלש חטאות חטאת נשיא שהיא עז... וחטאת כהן משיח שהוא פר... והשלישי פר שמביא כהן גדול ביום הכפורים (רמב"ם, הלכות מעשה הקרבנות פ"א ה"ו).

בשאר הקרבנות אין חלוקה בין האישים השונים המביאים את הקרבן, כך לדוגמה בקרבן אשם:

אחד המלך ואחד הכהן משוח או שאר עם הארץ שוין בו (שם, הלכות שגגות פ"ט ה"י).

וכך כתב הר"י אברבנאל:

שאינ בעולה ולא בשלמים ולא במנחה הברל מהמקריבין, כי שווה הוא הדין שיקריב אותם המלך או שיקריב אותם ההדיוט העם הארץ. אבל **בחטאת יש הברל גדול בין השוגגים הבעלים המקריבים**² (הקדמתו לספר ויקרא).

זריקת דמים

העולה והאשם והשלמים... זריקת דם שלשתן על גבי המזבח שוה לעולה... וזורק ממנו **במזרק שתי זריקות על שתי זוויות המזבח** באלכסון **מחצי המזבח ולמטה**... ומתכוין כשיזרק הדם על הקרן שיהיה הדם מקיף על הזוויות כמין ג"ם כדי שימצא הדם של שתי מתנות על ארבעה כתלי המזבח (רמב"ם, הלכות מעשה הקרבנות פ"ה ה"ו).

אך בחטאת הדין שונה:

החטאות הנאכלות דמן טעון **ארבע מתנות על ארבע קרנות המזבח** החיצון **מחצי מזבח ולמעלה**... מוליכו אצל המזבח **וטובל אצבעו**... ומחטא ויורד כנגד חודה של קרן עד שיכלה כל הדם שבאצבעו. וכן הוא עושה בכל קרן וקרן... **אין בכל הקורבנות קרבן שטעון הויית דם באצבעו אלא חטאת בלבד** (שם, ה"ז-ה"ט).

אם כן קיימים בחטאת שלושה הבדלים במתן דמים:

1. ארבע מתנות במקום שתיים.
2. באצבעו ולא במזרק.
3. מחצי המזבח ולמעלה³ במקום מחצי המזבח ולמטה.

וראוי להדגיש כי:

דם שמצותו ליתן אותו למעלה מחצי המזבח שנתנו למטה, או שמצותו ליתנו למטה ונתנו למעלה... הרי בשר הזבח פסול (רמב"ם, הלכות פסולי המוקדשין פ"ב ה"י).

2. הבדלים אלו בין החוטאים השונים יבוארו בחלק השני של המאמר.

3. בהלכה י - "עולה בכבש וכו'".

כניסת דמים לפנים ושריפת גוף הקרבן מחוץ ל-ג' מחנות

וכל חטאת אשר יובא מדמה אל אהל מועד לכפר בקדש, לא תאכל באש תשרף (ויקרא ו', כג).

מכאן שמענו שני דינים המיוחדים לחטאת:

1. יש סוגי חטאת שדמן מוכנס אל תוך ההיכל.
2. בשרן של חטאות אלו נשרף מחוץ למחנה, ואינו נאכל.⁴

לשמו

כל הזבחים שנשחטו במחשבת שינוי השם, בין בקרבנות יחיד, בין בקורבנות ציבור כשרים אלא שלא עלו לבעלים לשם חובה, חוץ מן החטאת והפסח שאם נעשו במחשבת שינוי השם פסולין (רמב"ם, הלכות פסולי המוקדשין פט"ו ה"א).⁵

כיבוס בגד מדם חטאת

חומר בחטאת הבהמה משאר קדשי-קדשים, שדם חטאת הבהמה שניתז וכו' על הבגד טעון כיבוס במים בעזרה שנאמר: "ואשר יזה מדמה על הבגד אשר יזה עליה תכבס במקום קדוש" (רמב"ם הלכות מעשה הקרבנות פ"ח ה"א).

חטאת הדיוט באה רק נקיבה

כל חטאת יחיד מנקבה (שם פ"א הט"ו).

אך שאר הקרבנות באות מזכר⁶ או גם מזכר וגם מנקיבה.⁷

4 עיין רמב"ם שם פ"א, הט"ז.

5 ועיי"ש בהלכה ג למקור הדין בחטאת. ובהלכה ו חידוש גדול עוד יותר - "שחטה לשם חטא אחר כגון שבאה על אכילת חלב ושחטה על אכילת דם, פסולה" וכך הביא רש"י ויקרא ד, כד' "לשמו- כשר, שלא לשמו- פסול".

6 "כל עולת בהמה אינה באה אלא מן הזכרים בלבד" (רמב"ם, הלכות מעשה הקורבנות פ"א ה"ח), "האשם אינו בא אלא מזכרי כבשים בלבד" (שם, ה"י).

7 "השלמים באים... מזכרים ומנקבות" (שם, ה"א).

הקרבת קרבן בנדבה

כתב הטור: 8

וכשיסיים פרשת העולה יאמר "רבון העולמים"... וכן יאמר בפרשת המנחה והשלמים והאשם, ואחר פרשת החטאת לא יאמר כן לפי שאינה באה נדבה.⁹

להלן ננסה לתת שני הסברים מקיפים להבנת מהותו של קרבן החטאת, אולם תחילה נבקש לטפל בשאלה יסודית - מדוע בכלל יש צורך בכפרה על חטא שנעשה בשוגג?

ג. מדוע חייב השוגג קרבן?

שיטת הרמב"ם - רשלנות

הבא על אשתו שלא בשעת וסתה וראתה דם בשעת התשמיש, הרי אלו פטורין מקרבן חטאת, מפני שזה כאנוס הוא ולא שוגג. **שהשוגג היה לו לבדוק ולדקדק, ואילו בדיק יפה יפה ודקדק בשאלות - לא היה בא לידי שגגה.** ולפי שלא טרח בדרישה ובחקירה, ואחר כך יעשה - צריך כפרה. אבל זה, מה לו לעשות? הרי טהורה היתה, ושלא בשעת וסתה בעל, אין זה אלא אנוס... אבל אם עבר ובא עליה סמוך לוסת, ודימה שיבעול ויפרוש קודם שתראה דם, וראתה בשעת התשמיש - חייבין בקרבן שזו היא שגגה (רמב"ם, הלכות שגגות פ"ה ה"ד).

הרמב"ם מדגיש את רשלנותו של האדם שהביאה לחטא, ועל כך צריך כפרה,¹⁰ אולם במקרה של אנוס באמת יהיה פטור,¹¹ וכן במקרה שלא הייתה רשלנות.¹²

8 אורח חיים סימן א'.

9 ועיין בב"י מה שמתרץ לגבי אשם, שאף על פי שאינו בא בנדבה - מכל מקום אשם תלוי לדעת ר' אליעזר בכריתות כה. ואשם נזיר - לכולי עלמא יכול להתנדב, "ושם אשם חד הוא".

10 יסוד זה של הרמב"ם מופיע בבבא קמא (כו.) - "אדם מועד לעולם, בין שוגג בין מזיד בין ער בין ישן". ובגירסה המקבילה במסכת סנהדרין (עב.) מופיע - "בין באונס בין ברצון". וכן בברייתא בב"ק (כו:) - "פצע תחת פצע, לחייבו על השוגג כמזיד, ועל האונס כרצון". ואולם התוספות שם (כז: ד"ה ושמואל אמר) העירו ש"אע"ג דלעיל מרבינן אונס כרצון באדם המזיק מפצע תחת פצע, **אונס גמור לא רבי רחמנא**, ומביאים דוגמה מהירושלמי - מי שישן ובא חברו ושכב לצדו והוזק על ידו, שזהו אונס גמור ופטור עליו, כיוון שבדק לפני שהלך לישון שאין מישהו שעלול להיזק על ידו, ולא היה לו להעלות על דעתו שמישהו יישן שם.

שיטת הנצי"ב והאלשיך - קדם חטא במזיד

הנצי"ב מוצא את החוטא אשם, אולם, לא על שגגתו אלא על חטא קדום שעשה במזיד, והוא שגרם לחוטא לקהות חושים רוחנית, בבחינת 'עבירה גוררת עבירה', עד שבא לשגגת כרת:

דלשונות אלו מורות על כפרה על החטא הקודם שלא נזהר בשאט נפש וזה גרם להיות נכשל בשוגג באיסור חמור דכרת (העמק דבר, ד', ח).¹³

ממש כהסבר זה מביא האלשיך,¹⁴ שלא יבקש אדם ללמד זכות על עצמו באומרו שחטאו היה בלא דעת, וממילא אין החטא מצד הנפש כי אם מצד הגוף, אלא 'גם בלא

אמנם, הרמב"ן חולק על שיטת התוספות, ועיין עוד ברמב"ם פ"ו מהלכות חובל ומזיק ה"ד, ובמגיד משנה שם.

11 על יסוד זה קשה מדין אחר אשר מביא הרמב"ם בהלכות שגגות פ"ב ה"ו: "תינוק שנשבה לבין העכו"ם וגדל והוא אינו יודע מה הם ישראל ולא דתם, ועשה מלאכה בשבת ואכל חלב ודם וכיוצא בהן, כשיוודע לו שהוא ישראל ומצווה על כל אלו - חייב להביא חטאת על כל עבירה ועבירה". וקשה, במה התרשל אותו תינוק, ולכאורה זהו אונס גמור שלפי דברי הרמב"ם לעיל צריך היה להיות פטור לחלוטין.

12 עיין בהלכות שגגות פ"ב ה"ח - "כל העושה מצוה מן המצוות ובכלל עשייתה נעשית עבירה שחייבין עליה כרת בשגגה, הרי זה פטור מחטאת מפני שעשה ברשות". כלומר, כיוון שהיה טרוד במצווה - אין הטעות שלו נחשבת כרשלנות, ועיי"ש בדוגמאות בהמשך הפרק. ועוד עיין שם בפ"ב ה"א, שאף על פי שפוסק בהעלם דבר של ציבור כר' יהודה שכל שבט ושבת צריך להביא, מכל מקום הקרבן בא לכפר על חטא של בית הדין, אך העם נחשב אנוס - "הרי בית דין חייבין להביא קרבן חטאת על שגגתן בהוראה, ואף על פי שלא עשו הן בעצמן מעשה, שאין משגיחין על עשיית בית דין כלל... אלא על הוראתן בלבד, ושאר העם פטורין מן הקרבן ואף על פי שהם העושים, מפני שתלו בבית דין". ובפירושו למשניות מבאר - "דעת ר' יהודה שאומר כל קהל וקהל [מביא קרבן העלם דבר] ולא יחייב לבית דין הגדול כלום [למרות שהם חטאו], שיש קרבנות הרבה יביאו אותן שלא חטאו ע"י חוטאים". כוונתו לבאר שאף על פי שישראל לא חטאו, בכל זאת הם מביאים בגלל בית הדין שהוא החוטא.

13 הפנייה סתמית במאמר זה מתייחסת לספר ויקרא. כמו כן ראה בהעמק דבר ה', ו בעניין קרבן עולה ויורד, שאף הוא סוג של חטאת. ושם בפסוק יז בדין אשם תלוי מדייק מדלא כתיב "תחטא... בעשותה" כפי שמופיע בפרשת חטאת, אלא "כי תחטא ועשתה", דמוכח שחטא בזדון גרם לספק שגגת כרת.

14 תורת משה, ויקרא פרק ד'.

דעת, נפש לא טובה', כלומר - 'שאים יחטא איש שוגג אין זה כי אם שנפשו לא טובה היא מאיזה עוון שעשה תחלה, ואותה עבירה גרמה לו זאת. והוא כי אשר אין בידו עוון אשר חטא, אין שוגג בא על ידו'. וממשיך האלשיך וקושר את הרעיון לפסוק ב' שם:

נפש כי תחטא בשגגה, מהיכן נמשכה לו תקלה זו? הלא הוא 'מכל מצות ד' אשר לא תיעשנה ועשה מאחת מהנה', כי אשר כבר עשה מאחת מהנה, גרם לו שתבא תקלת שוגג זו מתחת ידו... כלל הדבר - כי אם לא נטמאה נפשו בפעם הזאת, נטמאה בראשונה, ואותה הטומאה גרמה לו, כי **עבירה גוררת עבירה**. ובכך, כאילו גם עתה היא [הנפש] החוטאת תיחשב.¹⁵

שיטת הר"י אברבנאל - הגברת הזהירות

לדעת האברבנאל, אין ספק שהחוטא לא נזהר דיו, בדומה להסברו של הרמב"ם. אולם אין הר"י אברבנאל מדגיש את רשלנותו של החוטא, וממילא לא על זה בא הקרבן; אלא מגמת החיוב בקרבן הינה בתיקון העתידי:

רצה יתברך להענישם בדבר מממונם כדי שיתפעל רוחם ונפשם בו וישארו נזהרים ולא ישגו עוד.¹⁶
(הקדמתו לספר ויקרא, עמוד טו).

15 ועיין שם עוד, שממשיך עם רעיון זה לכל אורך פרשת החטאת. ובדומה כתב הרמ"מ שניאורסון (לקוטי שיחות לויקרא עמ' 202) בבארו את הרקע לחטא בשוגג - "זה עצמו שהאדם יכול היה לעבור עבירה בשוגג, מוכיח שאין הוא כהוגן, שכן אילו היה כראוי להיות לא היה נכשל אפילו בשוגג, כמו שנאמר 'לא יאונה לצדיק כל און'. כלומר, **שאשמתו של העובר עבירה בשוגג היא בכך שהניח לנפשו הבהמית להתחזק בפעולותיו הבהמיות הקודמות, עוד בטרם נעשתה העבירה, שהן הביאוהו לכך שיוכל לעבור עבירה בשוגג**". הרמ"מ רואה פגם שורשי ביותר במצבו של השוגג, שאיפשר לו לחטוא - "הדברים הנעשים אצל אדם בדרך ממילא, שלא מדעתו ושלא בכוונה, מורים על מהותו, במה הוא שקוע, ובמה הוא מתענג וכו'". זה שנכשל בעבירה, מוכיח הדבר שתענוגו מצוי בעיניו של לא-טוב".

16 הרש"ר הירש (ויקרא ד, ב) מבאר על ידי תפיסה זו מדוע חייבה התורה חטאת דווקא על חטאים שזדונם כרת, וזאת כדי להבליט את החשיבות המיוחדת של אותן עבירות, אשר רובן הינן בעלות אופי יהודי מובהק; כגון מילה (אף שאין חייבים עליה חטאת, משום שזו מצות עשה), פסח, חלב, דם, נידה ואיסורי העריות.

שיטת הרמב"ן - פגם בנפש

וטעם הקורבנות על הנפש השוגגת, מפני שכל העוונות יולידו גנאי בנפש והם מום בה, ולא תזכה להקביל פני יוצרה רק בהיותה טהורה מכל חטא, ולולי זה היו טיפשי העולם זוכים לבא לפניו, ולכן הנפש השוגגת תקריב קרבן שתזכה לקרבה אל האלהים אשר נתנה ובעבור זה הזכיר כאן נפש (רמב"ן ויקרא ד', ב).

יש לשים לב שהרמב"ן כלל לא עוסק באחריותו של האדם למעשיו, ואף על פי כן יש צורך בקרבן לטהר את הפגם שנולד בנפש בעקבות החטא.¹⁷

כעת עלינו לנסות ולהבין מהו המיוחד באותם חטאים שהחטאת באה לכפר עליהם, וכיצד הכפרה באה לידי ביטוי בהלכותיה המיוחדות של החטאת.

הצגנו שתי גישות כלליות; זו של הרמב"ם הרואה בחטאת כפרה או תיקון למצב שקדם לחטא, ומולה - זו של הרמב"ן, הרואה בחטאת תיקון לתוצאותיו של החטא. ננסה עתה להבין, כיצד הדברים באים לידי ביטוי בהלכותיה המיוחדות של החטאת, ובחטאים עליהם היא באה.

ד. שתי הבנות למשמעות החטאת

לגישת הרמב"ם - התבוננות פנימה

הרש"ר הירש, בהתייחסו להבדל שבין קרבן החטאת לבין כל שאר הקרבנות בעניין זריקת הדם על המזבח, מבאר שיותר מאשר שהחטאת באה לכפר על זלזול במצוות, הרי שהיא באה לעורר את האדם להסתכלות פנימית, על מנת לשפר את מעשיו במדרגתו הקיימת.

ומבאר הרש"ר הירש,¹⁸ שבעוד שזריקת דמים מלמטה למעלה, ממעמד הכהן על קרקע החצר אל המזבח שמעליו, מבטאת את תיקונו של האדם על ידי שאיפתו

17 אפשר שלזה כיוון אור החיים בסוף פסוק ב' - "והודיעו הכתוב כי תחסר הנפש גם בחטא השוגג, האמת שלא תחסר כולה אלא מקצתה, ולצד מחסור כזה, הוא אשר אמר ד' כי יביא קרבן, ובזה תתקרב הנפש לשורשה ויאיר אורה כבתחילה. אבל במידת שתחסר כולה, לא יועיל תקנת הקרבן, כי אין נפש במציאות לקרבה".

18 ויקרא א', יז וכן שם ד', ז ובהמשך - בפסוקים כד-כה.

לרומם את מדרגתו באופן כללי,¹⁹ נתינת הדם באצבעו על ארבע קרנות המזבח, בשעה שהכהן עומד למעלה על הסובב הנה ביטוי של שביעות רצון ממדרגתו המוסרית הכללית וניסיון שלא לרדת ממנה. אלא שאף אז, עליו **להתבונן פנימה** - לא למעלה - כדי לתקן באופן פרטני את חולשותיו וחסרונותיו אשר הביאוהו לשגגה. את זה הוא עושה על ידי נתינה ישירה באצבעו מלמעלה למטה על גבי הקרנות שברום המזבח - ולא בזריקה מרחוק למעלה בכלי - זאת מתוך ניסיון לגעת באופן מדוייק בחטאו, מתוך מדרגתו המוסרית הנוכחית.

על אף שהרמב"ם, כאמור, הדגיש את תיקון רשלנותו וזלזולו של האדם שהביאו לחטא, הסבר זה של הרש"ר הירש יפה גם לכך. ואכן, גם ברש"ר הירש מצינו שמתייחס לזאת במפורש:

השוגג חוטא מתוך קלות דעת. היה זה מחובתו לדאוג לכך שמעשיו יהיו על פי שורת הדין, אך הוא לא התייחס לחובה זו בכל כובד הראש הראוי. בשעת שגגתו לא היה חרד על דבר ד'. **חוסר הדאגה לכשרות המעשים הוא החטא שביסוד כל שגגה.** הוא ה"פשע" המצוי בכל "חטא" וכלשון הכתוב 'ומפשעיהם לכל חטאתם'²⁰ (ויקרא ד', ב).

ונראה שכך ניתן גם להסביר לפי הנצי"ב והאלשיך, שהחטאת מבטאת הסתכלות פנימית, לתיקון הפגמים אשר הביאוהו לחטאו.²¹

אפשר שזהו היסוד להבנה של הקפידא על 'לשמה' דוקא בקרבן חטאת, כיוון שעל החוטא להגדיר באופן מדוייק את החיסרון שלו על מנת לתקנו. על פי זה מובנת גם ההלכה הבאה:

19 אפשר שלכן הזריקה אינה אלא על שתי זוויות המזבח, להורות שעליו לשאוף להתעלות כללית שממילא תשפיע אחר כך על פרטי המעשים.

20 ועיין בפירוש הרא"ה קוק, עין איה שבת פ"א אות נג, בדברי ר' ישמעאל בן אלישע שקרא והטה וכתב על פנקסו - "אני ישמעאל בן אלישע קריתי והטיתי נר בשבת, לכשיבנה בית המקדש אביא חטאת **שמינה**". ר' ישמעאל הבין שלעבירה של עצם הטיית הנר בשבת, יש לצרף את הזלזול בדברי חכמים שאמרו שלא יקרא לאור הנר, ולכן עליו לכפר אף על היחס הנפשי אל החטא. את זה עשה ר' ישמעאל על ידי התחייבות להביא לא סתם חטאת, כי אם חטאת **שמינה**, המורה על היות המותרות בחייו - **שורש החטא**.

21 לעומתם, את הרמ"ם שניאורסון קשה יותר להסביר לפי כיוון זה, שהרי הוא לא דורש תיקון פרטני אלא תיקון כללי ויסודי של כל מצבו הרוחני של האדם.

מי שלא נודע לו עצמו של חטא שחטא, **אע"פ שידע בוודאי שעבר על לא תעשה שיש בו כרת**, הרי זה **פטור** מקרבן חטאת שנאמר 'אשר חטא בה' - עד שידע החטא שחטא בו (רמב"ם הלכות שגגות פ"ב ה"ג).

כיוון שכל הרעיון של החטאת הוא במיקוד פנימי בחטא באופן מדויק.²²

בדומה, ניתן לבאר את הכנסת הדם של חטאות הפנימיות להיכל, דבר המורה על פגם פנימי יותר בנפש האדם,²³ הדורש התבוננות עמוקה יותר.

אין בביאור זה התייחסות למין של החטאת - נקיבה, ואף לא לחילוק שבין החוטאים השונים בהבאת סוג בהמה שונה, לחובת כיבוס הבגד ולשריפת בשר החטאות הפנימיות. כמו כן לא מובן מהו ההבדל בין חטאת לבין האשם בהבאת נדבה. כעת ננסה להסביר את הלכותיו המיוחדות של קרבן החטאת, לפי גישת הרמב"ן.

לגישת הרמב"ן - התקשרות מחודשת של הנפש בבורא

צריך לזכור שהחטאת באה על שגגת כרת, עבירות חמורות שכורתות את נשמתו של החוטא מהחיבור לכנסת ישראל ולדבקות בשכינה. לפי דברי הרמב"ן, החטאת צריכה לטהר את הנפש על מנת שתהא ראויה לחזור 'להקביל פני יוצרה':

בעבור כי החטאת בחייבי כריתות [כרי ש]תשוב הנפש אל האלקים אשר נתנה, **האשם לא יבא על חיוב כרת וכאילו הוא לריח ניחוח כעולה** (רמב"ן שם ג', א).

אפשר שניתן על ידי זה לבאר את ההבדל בין החטאת שבאה מהנקיבה לבין שאר הקרבנות, שכפי שהנקיבה צריכה להיות דביקה בזכר, כך בקרבן החטאת אנו מסמלים שלמרות שגגת הכרת המנתקת את הנפש מיוצרה, 'תשוב הנפש אל האלקים אשר נתנה'²⁴ על ידי הקרבן.

22 לפי הרמב"ם - מיקוד ברשלנות שהביאה לחטא המסוים הזה. לנצי"ב ולאלישיך זה פחות מובן, כיוון שהתיקון אינו לחטא המסוים הזה, אלא לחטאים שהביאוהו לידי החטא.

23 עיין בנפש החיים שער א, פ"ד - "גם על זאת יחרד לב האדם מעם הקדש, שהוא כולל בתבניתו כל הכוחות והעולמות כלם וכו', שהן המה הקדש והמקדש העליון, והלב של האדם אמצעיתא דגופא הוא כלליות הכל נגד הבית קדשי קדשים אמצע הישוב וכו' כולל כל שרשי מקור הקדושות כמוהו וכו'".

24 דרך זו עולה בקנה אחד עם פירוש הרמב"ן במדבר ו', יא לציוויה של התורה לנזיר להקריב חטאת ביום מלאות נדרו - "וטעם החטאת שיקריב הנזיר ביום מלאת ימי נדרו... כי האיש הזה

אפשר להסביר על פי יסוד זה גם את ההבדל בעניין נתינת הדמים, שבחטאת נותנים למעלה על הקרנות ובאשם מתן הדמים נעשה מתחת לחוט הסיקרא, כדין עולה ושלמים. כאמור, מכיוון שהחטאת באה על **חטאים חמורים שעל זדון חייב כרת** לכן אף על פי שחטא בשגגה, מכל מקום אי אפשר שחטא זה לא ישאיר רושם בנפש, רושם אשר עלול לפגוע בדביקות הרוחנית בעולם הנשמות. לפיכך, זהו הקרבן היחיד בו מעלים את הדם לחלק העליון של המזבח, חלק המבטא את עולם הנשמות, שם הכל נהפך לרוחני. גם את הצורך במגע ישיר באצבע ניתן להבין כביטוי לדביקות המחודשת בקב"ה. לעומת זאת האשם, אף אם חטאו חמור, מכל מקום אין הרושם כי אם בעולם הזה,²⁵ ולכן מתן הדמים בחלק התחתון של המזבח. כמו כן אפשר לבאר על פי זה מדוע רק בחטאת קיימת הכנסת דמים להיכל, ביטוי לחטא חמור הזוקק ניקיון גדול יותר.²⁶

המעלה בהסברו של הרמב"ן היא בהבנת המין של החטאת - נקיבה. אמנם, עדיין איננו מבינים מדוע יש צורך ב'לשמה', בכיבוס בגד מדם חטאת.

לאחר שבייררנו את משמעותה של החטאת, עלינו להבין במה נבדלים החטאים עליהם בא קרבן האשם מן החטאים עליהם באה חטאת, וממילא את משמעותו של קרבן זה. לשם כך נקדים את ההלכות המיוחדות של האשם ולאחר מכן נדון בטיב היחס שבין שני הקרבנות הללו, ואיזה מהם חמור מחבירו.

חוטא נפשו במלאת הנזירות **כי הוא עתה נזיר בקדושתו ועבודת ד'** וראוי היה לו שיזיר לעולם ויעמוד כל ימיו נזיר וקדוש לאלקיו כענין שאמר - 'ואקים מבניכם לנביאים ומבחוריכם לנזירים', השווה אותו הכתוב לנביא... הנה **הוא צריך כפרה בשובו להיטמא בתאוות העולם**.' כלומר, קרבן החטאת בא על ריחוק נפשו מד'.

ועיין ב'הכתב והקבלה' בפירושו למילה 'ואשמה' שנאמרה אף בחטאת, שמשמעותה - 'ריקה ומרוחקה מתענוגים הרוחניים... גלמודה ובודדה מאחיזת עולם הנפשות והוא בעצמו עניין הכרת הנאמר אצל הנפשות... עזובה וגלמודה, שכולה מחברת הנפשות העליונות והשאריתה כרותה מהן, בודדה ואשומה'.

25 היסוד של רעיון זה מצוי לענ"ד בנצ"ב ויקרא ה', יט, שחילק בין חטאת החמורה - "שבא לכפר על עונש הרוחני" מול אשם הקל שעונשו בעולם הזה, ונביאו לקמן בפרק ז'.

26 עיין לקמן בדברי הספורנו על חטאת כהן משיח וסנהדרין - "ולכובד עוון שניהם הובא דמם אל הקודש פנימה".

ה. חטאי האשם והלכותיו

חמשת האשמות

על חמש עבירות מביא אשם, והוא הנקרא אשם ודאי... ואלו הן:
על שפחה חרופה, ועל הגזל, ועל המעילה, ועל טומאת נזיר, ועל הצרעת כשיטהר ממנה.

על שפחה חרופה כיצד?

הבא על שפחה חרופה בין בזדון, בין בשגגה מביא אשם... הבא על השפחה ביאות הרבה אינו חייב אלא אשם אחד (רמב"ם, הלכות שגגות פ"ט ה"א-ה"ה).

קיים הבדל הלכתי בין הבא בשוגג על הערווה, שחייב חטאת על כל ביאה וביאה, כל אימת שיש חילוקי ידיעה בינתיים,²⁷ לבין אשם שפחה חרופה, שהבא עליה ביאות הרבה - אינו חייב אלא אשם אחד, אף שנודע לו וחזר ובא עליה.²⁸ כמו כן, יש לשים לב לכך שחייב חטאת אינו אלא על שגגת עריות, בעוד שאשם שפחה חרופה בא אף על המזיד.

על הגזל כיצד?

כל מי שיש בידו משה פרוטה ומעלה מממון ישראל, בין שגזלו, בין שגנבו... וכפר בו ונשבע לשקר, בין בזדון בין בשגגה, הרי זה מביא אשם על חטאו וזהו הנקרא אשם גזילות... אין מתכפר לו באשם זה עד ששייב הממון שבידו לבעליו (שם ה"ז).

על המעילה כיצד?

כל הנהנה משה פרוטה מן ההקדש בשגגה, מחזיר מה שנהנה... ויקריב אשם ויתכפר לו (שם ה"ח).

כאן יש לשים לב שאשם מעילה בא רק על מעילה בשוגג.

את דין אשם נזיר ואשם מצורע לא טורח הרמב"ם לפרט כאן, משום שהם חלק ממערכת של קרבנות נוספים. אולם בהלכות נזירות (פ"ו ה"ג) מבאר הרמב"ם ש"נזיר שנטמא בין בזדון בין בשגגה ואפילו טמאוהו עכו"ם באונס, סותר הכל... ומביא קרבנות טומאה". אחד מן הקרבנות האלו הוא כבש לאשם; ובהלכות מחוסרי כפרה

27 רמב"ם, הלכות שגגות פ"ה, ה"א.

28 רמב"ם, הלכות שגגות פ"ט, ה"ה.

(פ"א, ה"ג) כותב הרמב"ם - "והמצורע קרבנו שלשה כבשים - אחד עולה ואחד אשם וכשבה לחטאת".

אין חילוק בין החוטאים

כל חטא שחייבין עליו אשם ודאי, אחד המלך ואחד כהן משוח או שאר עם הארץ שוין בו (רמב"ם, הלכות שגגות פ"ט ה"י).

זכר

האשם אינו בא אלא מזכרי כבשים בלבד (שם, הלכות מעשה הקרבנות פ"א ה"י).

קרבן יחיד

אין הציבור מקריבים אשם לעולם (שם, פ"א ה"ד).
כל שאר הקרבנות באים אף בציבור (שם).

שוויו קצוב ויקר

והביא את אשמו לד' איל תמים מן הצאן בערך כסף שקלים (ויקרא ה, טו).
ופירש רש"י:

שיהא שוה שתי סלעים.²⁹

²⁹ יש להעיר על פי המשנה בזבחים (צ:), שאשם מצורע ואשם נזיר אינם באים כאיל בן שנתיים אלא ככבש בן שנתו, ואין שוויון קצוב; וכך פסק הרמב"ם בפ"ד מהלכות פסולי המוקדשין הכ"ב - "שהם בני שנה ואין לדמיהם קצבה".

ואפשר שיסוד החילוק ביניהם לבין שאר האשמות נעוץ בכך שאין הם באים לכפרה אלא רק להכשיר את המצורע ואת הנזיר לאכילת קודשים, כפי שמובא בכריתות (כו.) - "מצורע כי מייתי [את אשמו], לאו לכפרה מייתי אלא לאשתרוי באכילת קדשים הוא", ופירש רש"י: "דמנגעו איכפר ליה, מצער הנגע נתכפר חטאו". וכן לענין נזיר "כי קא מייתי קרבן לאו לכפרה מייתי אלא למיחל עליו נזירות טהרה הוא" ופרש"י - "לאו לכפרה הוא, דהא איכפר ליה שנתנוול בגידול שער". מעתה מובן מדוע לא מוזכרים אשם המצורע ואשם הנזיר בפרק ה' בויקרא, ומכל מקום לקמן נברר שחיובם להביא אשם קשור במהות של חטאם.

החטאת, לעומת זאת, וכן שאר הקרבנות, אין שיעור קצוב לשוויון ודי בשווי דנקא, שהוא אחד חלקי ארבעים ושמונה משווי האשם.³⁰

סיכום

בחטאת קיים כלל פשוט - כל עבירה שחייבים על זדונה כרת, חייבים על שגגתה חטאת. באשם, לעומת זאת, אין קשר לכאורה בין סוגי החטאים השונים עליהם הוא בא - אשם גזילות בא על חטא שבין אדם לחברו, ואילו אשם מעילות ונזיר - בין אדם למקום. בשפחה חרופה לא ברור אם זה בין אדם לחברו, שגזל שפחה נחרפת לאיש, או בין אדם למקום כדין העריות. אשם מצורע גם הוא קשה לסיווג בין שתי האפשרויות האלו.

בכל העבירות חייב אשם אף אם חטא במזיד, ובאשם מעילות - רק בשוגג.

לסיום פרק זה נעיר שיש לשים לב לסידור קרבנות האשם בתורה; אין הם מופיעים ביחד, אלא אשם מעילות ואשם גזילות מובאים בויקרא פרק ה', וביניהם מפסיקה פרשת אשם תלוי שבא על עבירות של החטאת. אשם מצורע מופיע רק בפרק י"ד, שפחה חרופה בפרק י"ט, ואילו אשם נזיר כלל לא מופיע בספר ויקרא אלא בספר במדבר פרק ו'.

בפרק הבא נביא שלושה פרשנים המבקשים למקד אותנו במכנה המשותף של חטאי האשם השונים.

ו. מהות חטאי האשם ופרטי דינו

הספורנו - כרת מול חילול בקודש

הספורנו מבאר את היסוד המשותף לכל חטאי האשם, ומגיע למסקנה שחטאים אלו קלים מחטאי החטאת. כמו כן, הוא מוצא להם מכנה משותף - חילול הקודש:

ובהיות הפועל הרע הראוי להתכפר בקרבן קצתו עם כובד עון כמו חייבי כריתות וקצתו קל מזה אבל עם איזה חילול בקדש, הנה לחלק הראשון יאות החטאת, לחטא

³⁰ זבחים מח., ועיין בתר"י לברכות א: .

את הנפש שנטמאה בחיוב כרת כאומרו ונכרתה הנפש ההיא,³¹ ולחלק השני יאות
האשם להעביר חילול אשר אשם לו (ויקרא א', ב).

לכאורה, נקודת המוצא של הספורנו היא אשם מעילות, בו ברור לגמרי הקשר לחילול
הקודש. גם נזיר שחילל את נזירותו תואם הגדרה זו. אולם שאר החטאים נראים
במבט ראשון כחטאים בין אדם לחברו שאין בינם לבין חילול הקודש דבר.
אלא שהספורנו מבאר באופן מפורט גם את אשם מצורע על פי העיקרון דלעיל,
כחילול הקודש:

כבר התבאר שענין האשם הוא על מעל בקדש, כמו החטאת על חיוב כרת, וכבר אמרו
שהצרעת היא על לשון הרע ועל גסות הרוח, ששניהם מעילה בקדש, כי אמנם לשון
הרע עיקרו בסתר, כמעמיק מד' לסתיר עצה, כאמרם 'העובר עברה בסתר, כאלו דוחק
רגלי שכניה', ועל המתגאה נאמר 'גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל'...
(ויקרא י"ד, יב).

וכך גם מבאר הספורנו את אשם שפחה חרופה, בהסבירו מדוע בחטא זה מביא
החוטא קרבן על אף שחטא במזיד, מה שאין כן בשאר מצוות התורה:

החטא נקל בזה שלא תפשו קידושי המאוס, ועיקר החטא אינו אלא שחילל את קודש
ד', לבעול חצי שפחה... והנה המזיד בזה שעשה זה הסכלות לחלל את עצמו, הוא
קרוב לשוגג, ומקריב אשם על חילול הקדש (שם י"ט, כ).

ומה עם אשם גזילות? ייתכן ששבועת השקר נחשבת כחילול הקודש. גם כאן נראה
שהספורנו מבקש להמעיט את החטא עליו בא אשם זה בכותבו:

שאינן הקרבן מכפר אלא אם כן פייס את הניזק קודם הבאת הקרבן (שם ה', כג-כה).

כלומר, מעתה לאחר שפייסו, חטאו קטן; ובזה די באשם לכפר.

קלות החטאים לפי הספורנו, עשויה לבאר את העובדה שאין באשם חילוק בין
החוטאים השונים. אפשר שזו גם הסיבה שאין אשם ציבור. אולם לא מבואר מדוע בא
האשם מאיל זכר דווקא.

31 גישתו בעניין החטאת מתאימה לגישת הרמב"ן, שעצם החטא - על אף שהיה בשוגג - גרם
לפגם הזקוק לתיקון וחיטוי.

הרב קוק - פגיעה בחברתיות של האומה

הסבר הפוך בתכלית להסברו של הספורנו, נותן הרב קוק. הוא מבאר שהאשם בא על פגיעה באור ד' השוכן בתוך הסדרים החברתיים של ישראל. לפיכך, יש לאשם שייכות עם שלמי הציבור:³²

הקשר המאחד את האומה הקדושה גם במוכנה החברתי, הוא קשר הקדש של אור ד' אשר בתוכה... וכדי לרתק את מה שנהרס מהסדור הכללי והתאגדותו, צריכים... לחזק את אחדות האומה ע"י הקשרה במקור השלום... על זה באים זבחי שלמי צבור. ונגד כל הירוס שבא מצד כל כח, אפילו כח יחידי,³³ בחיים המתחסיים באיזה צד לענייני הקבוציות, באים האשמות לכפר ולחבר, לסדר את סדרי הקדושה המתאימה להחיים הכלליים בכל מדרגותיהם (עולת ראייה עמודים קעג-קעה)

תפקיד האשם - "להכניס את אור הקדש בתוך חיי החברה ובתוך ההגבלות המעשיות" (שם).

בהמשך מבאר הרב קוק כיצד כל אחד מן האשמות קשור לפגיעה במרקם החברתי של האומה או להופעת הקדושה שבתוכה:

...בגזל הדיוט, שצריך אשם גזלות לבא עליו, עיקר ההריסה הוא בסדר המעשי של יושר החיים... אבל בגזל גבוה העיקר הוא שנתקלקל היסוד הרוחני, ורגש הכבוד של קדושת יושר החיים, שבשרשו תלוי הוא כל העניין המעשי וכו'. כדי לתמם את שני הסדרים, הסדר המעשי שביושר ביסודו והסדר הרוחני המקודש... באים אלו שני האשמות, אשם גזלות ואשם מעילות (שם).

באשם שפחה חרופה, בא אדם על שפחה שקידושיה לבעלה הם חלקיים כיוון שעדיין לא נשתחררה לחלוטין, ועל כן קיים שילוב של פגיעה בשני היסודות:

חלק אחד מרושם יסוד הקדש המוסרי שבחיי המשפחה מצד רוחניותו המופשטה, וחלק אחד מצד הקלקול המעשי שיש בזה בתור דוגמא של גזל הדיוט (שם).

³² לעיל הבאנו השוואה שונה במקצת של הרמב"ן - "והאשם לא יבא על חיוב כרת וכאילו הוא לריח ניחוח כעולה".

³³ אולי הרב קוק רומז לכך שאין אשם ציבור.

כך גם באשם נזיר, בו נפגע נסיונו של הנזיר להחדיר את הקדושה אל תוך החיים על ידי היטמאו למת, ועליו לתקן את הקלקול על ידי אשם. ולבסוף, אשם מצורע אשר פגע ביחסים החברתיים על ידי לשון הרע:

כשהעניין בא לידי תיקון בהתקרבותו לטהרה בא האשם להיות גומר ומשכלל את חיי החברה,³⁴ בהטבעת החותם של חומר האחריות אשר לשמירת הלשון והוקרת ערך האדם וכבודו אשר ירד ע"י האשמה של חטא הלשון שהביא עליו עי"ז את הצרעת.

לעומת הספורנו שמצביע על קשר בין האשם לבין חילול הקודש, קשר המבוסס על אשם מעילות, הרי שדגשו של הרב קוק בפירושו הוא דווקא על אשם גזילות שמהווה פגיעה ביסוד שבין אדם לחבירו. אף את אשם מצורע קל להסביר על פי קו זה, ואפילו את אשם שפחה חרופה ניתן לבאר כפגיעה בערך המשפחה. אולם באשם מעילות צריך הרב קוק לחדש את הפגיעה בסדר חברתי על פי שורשו הרוחני.

גם על פי ביאור זה, עדיין אין הסבר לסוג הקרבן, למינו ולשוויו. אמנם הראי"ה קוק רמז להיותו קרבן יחיד, מצד הפגיעה בחיבור של היחיד ביחסיו עם הכלל.

הרש"ר הירש - האשם בא לתקן את תכונת הרכושנות

הרש"ר הירש³⁵ שם לב לקיומו של הבדל בין האשם לבין כל שאר הקרבנות בקביעת ערך כספי לאשם בשווי של שני סלעי כסף. הבדל זה קושר לכאורה בין חטאי האשם, לבין פגם ביחס החוטא לממון. ואכן, באשם מעילות גילה החוטא חוסר רגישות לממון ההקדש.

גם באשם תלוי, המותנה ב'איקבע איסורא', כגון חתיכת חלב וחתיכת שומן שנתערבו ואין ידוע איזוהי החתיכה האסורה, מה שהביא את האדם לזלזל ולקחת אחת מהן למרות ידיעתו שאחת מהחתיכות אסורה, הוא יצר הרכושנות אשר גבר עליו והורה לו היתר לאכול אחת מהחתיכות, למרות החשש שייכשל באיסור.

34 ועיין במנחות צא; שאי אפשר ללמוד שאשם מצורע וחטאתו טעונים נסכים מאותה מילה - "זבח" - משום "דאשם להכשיר וחטאת לכפר", ופירש רש"י - "דאשם להכשירו לבא במחנה אתי, וחטאת לכפר, דעל שבעה דברים נגעים באין [עיין ערכין טז].". מוכח מכאן שהאשם בא על פגיעה בקישור של החוטא לחברה בעוד החטאת באה לכפר על עצם החטא.

35 שם, ה', כו.

באשם גזילות ברור שהחטא קשור ברצונו להתעשר על חשבון חבירו, עד שבא לכדי שבועת שקר. התיקון של יצר הרכושנות המוגזם נעשה בתשובת המשקל, על ידי חיוב החוטא להוציא מכספו סכום כסף גבוה ולהפנותו לקודש. מעתה מובן מדוע צריך לקחת דווקא איל - "סמל האישיות הרוכשת"³⁶.

לעומת החטאת, בה מטפל האדם בפגמים פרטיים במדרגתו הרוחנית הקיימת, כפי שהבאנו לעיל בדעתו של הרש"ר הירש, הרי שבאשם עליו לרומם את כל היחס שלו לתכונת הרכושנות.

זריקת הדם באשם מלמטה למעלה, מסמלת את השאיפה להעלות באופן כללי את כל גישתו לרכוש, ולכן - בשונה מקרבן העולה שנשרף כליל, הרי שבאשם הוא מסייע ברכושו למלאכת הקודש של הכוהנים. האיל ממנו בא האשם קשור לסמל הרדיפה אחר רכוש, ומה שאין האשם בא כקרבן עשוי להתבאר לאור העובדה שאין מצב שבו כל הציבור מקולקל ביחסו לממון.

הסברו של הרש"ר הירש אינו מתייחס לאשם מצורע, נזיר ושפחה חרופה בהם לא מובן הקשר של החטא לפגם ביחס החוטא לממון.

לסיכום, ראינו שלוש גישות להסבר חטאי האשם. מצד אחד הספורנו, שמקשר את כולם לחילול הקודש. מצד שני, הרש"ר הירש שקושר את חטאי האשם לעבירות רכושניות שבין אדם לחבירו. ובתוכם, הרב קוק ששם אותם באמצע - כפוגעים בסדר החברתי על פי שורשו הרוחני.

כעת, לאחר שהבאנו כמה שיטות לבאר את מהותה של החטאת מצד אחד, ואת מהות האשם מצד שני, וניסינו תוך כדי הדברים להבין על פי הסברים אלו את פרטי הדינים של כל אחד מן הקרבנות, ננסה להעמיד את שני הקרבנות זה מול זה. מקוצר היריעה נתמקד בשיטה אחת - שיטת הרמב"ן.

ז. הסבר הרמב"ן ליחס בין האשם לחטאת

האשם חמור - לכאורה

הרמב"ן כותב שחטאי האשם חמורים מהחטאים עליהם באה החטאת לכפר. נקודת המוצא שלו היא דווקא בדיוק לשוני בשמות הקרבנות:

³⁶ הרש"ר הירש בראשית, מ"ב, כא.

והנראה בעיני כי שם **אשם** מורה על דבר גדול אשר העושהו יתחייב להיות **שם** ונאבד בו... וחטאת מורה על דבר נטה בו מן הדרך מלשון 'אל השערה ולא יחטיא' וכר³⁷ (ויקרא ה', טו).

ובהמשך מבאר במה חטאי האשם חמורים יותר:

והנה אשם גזלות ואשם שפחה חרופה בעבור שהם באים אף על המזיד... וכן אשם הנזיר [בעוד חטאת באה רק על השוגג]... וענין המצורע בעבור שהמצורע חשוב כמת והנה הוא דבר שםם ואבד.

הפרשנים כולם התקשו במציאת הקשר בין אשם גזלות לבין אשם מעילות, וכפי שהבאנו לעיל. הצעתו של הרמב"ן היא בהשוואת החומרה של השוגג במעילה לחומרה של המזיד בגזל:

אבל אשם מעילות אע"פ שהוא בשוגג, [מכל מקום] בעבור שהוא בקדשי ד' יקרא הקרבן אשם (שם).³⁸

את הקשר הזה מזכיר גם המהר"ל בהסבירו מדוע "אחד שוגג ואחד מזיד בחילול ד'":

שהחטא השוגג הוא קל מפני שלא חטא במדרגה הנבדלת מן הגשמי כי השוגג הוא עושה החטא בלא דעת והשכל ואין זה נחשב רק לגוף הגשמי, ובמדרגה השפלה הוא מדרגה הגשמית, ולפיכך החטא הזה אינו חמור כ"כ. אבל החטא במדרגה הנבדלת שהיא מדרגה יותר עליונה, וזהו כאשר חוטא במזיד או החוטא בחילול השם, ועל זה שייך לומר אחד שוגג ואחד מזיד בחילול השם, ואף כי האדם עושה בשוגג מכל מקום החטא הוא בדבר המופשט דלא שייך שם שגגה בזה וכו'.

37 הרב סולובייצ'ק בספרו 'על התשובה', עמוד 78, כותב על יסוד דברי הרמב"ן הללו: "אשמה ושממה הם מאותו שורש, על חטא של אשמה אין עונש אלא כליה, אבדון. יחיד יכול שיחטא חטא כזה שיש בו אשמה המביאה לשממה. כנסת ישראל אינה יכולה לבוא לידי כך. כנסת ישראל יכול שיהיו לה עוונות, חטאים או פשעים - אבל לא 'אשמה'. ומשום כך בעוונות - כפרה כפולה ליחיד ולכנסת ישראל. אבל באשמה, מדובר רק על 'אשמתנו' כי אנו כיחידים יכולים ח"ו להגיע עד עברי כליון ואבדון אך לא כך כנסת ישראל, ולפיכך לא הוזכרו בברכה אשמות עמו בית ישראל".

38 הסבר זה באשם מזכיר את הסברו של הרב"ע ספורנו שהבאנו לעיל, שהאשם בא על חילול בקודש. אולם ישנו הבדל גדול בין הרמב"ן לספורנו - הספורנו כתב שחטאי האשם קלים מחטאי החטאת, ואילו לרמב"ן - חטאי האשם חמורים. ולקמן נשווה לדברי הרמב"ן שהבאנו לעיל פרקים ג-ד.

(דרך-חיים עמוד קס"ט).

על פי זה אפשר לפרנס את דברי הרמב"ן באשם מעילות ולומר שאף על פי שהחטא היה בשוגג מכל מקום זוהי פגיעה בקדשי שמיים ויש בזה חילול ד'.

סתירה בדברי הרמב"ן - החטאת חמורה

לעיל בפרקים ג-ד הבאנו את ביאור הרמב"ן שהחטאת מנקיבה כיון שחטא של כרת מותר רושם בנפש וצריך להשיב את הנפש אל מקורה, מה שאין כן האשם הקל שדומה הוא לעולה לריח ניחוח.

אך כאן כתב ראינו שלהפך: דווקא באשם ראוי שהנפש תהיה שוממה, ומשמע שקרבן האשם חמור יותר מהחטאת.

ונראה לעניות דעתי ליישב את הסתירה ולומר, שמצד כוונתו הרעה של האדם חטאי האשם חמורים יותר ויש בהם מעין מרד, מה שאין כן חטאי החטאת שנעשו בשוגג. מאידך גיסא מהות החטאים של האשם קלה יותר מאלו של החטאת שהם כרתות המותרות רושם בנפש האדם גם אם נעשו בשוגג, כמבואר לעיל **פרק ג**.

על פי זה ניתן לבאר את חילוקי המינים של הקרבנות בין החטאת והאשם:

הנקיבה בחטאת מורה על תיקון בדרך של התבטלות הנפש כלפי המקור האלוקי והדבקות בה, בעוד הזכר באשם מורה על תיקון האדם שחטא בדרך של עבודה מוסרית תקיפה. אולם באשם אין צורך ליצור חיבור מחודש עם ד' משום שלא היה כאן חטא של כרת. בחטאת מצד שני לא הייתה כוונת זדון ולפיכך אין צורך בעבודה מוסרית תקיפה הבאה לתקן את הכרת האדם בחטאו.

הנצי"ב מוואלוז'ין: עונשי עולם הבא מול עונשי עולם הזה

הנצי"ב מוואלוז'ין בפירושו 'העמק דבר' הסכים שהחטאת חמורה מהאשם מצד הפגם הנפשי, ואולם דווקא באשם החמירה תורה שתהיה יקרה יותר:

משום דכל שעונשו קל בידי שמים, נענש בעולם הזה אשר העונשין נוח הרבה לאדם מעונשי עולם הבא, וכל שהעונש בעולם הזה, הקרבן ביוקר משבא לכפר על עונש הרוחני (שם ה', ד).

על פי זה מבאר מדוע אשם תלוי, שאינו אלא ספק חטאת, צריך להיות בשווי של שני סלעים, פי ארבעים ושמונה מעלותה המינימלית של החטאת:

ומשום הכי ספק חלב - דהקרובן בא רק לכפר כדי להגן מן הייסורים³⁹ - על כן הקרבן עומד ביוקר.

נראה לעניות דעתי לכוון בזה את דברי הנצי"ב עם דברי הרמב"ן, ואף על פי שכתב הרמב"ן: "אשם מורה על דבר גדול אשר העושהו יתחייב להיות שמם ונאבד בו... וחטאת מורה על דבר [אשר רק] נטה בו מן הדרך", משמע שהאשם חמור מהחטאת, מכל מקום כבר בארנו שזהו דווקא מצד שנעשה בזדון, אך מצד מהות החטאים הרי שהכרתות הם "עונשי עולם הבא" החמורים, המותירים רושם בנפש.

הסבר זה של הנצי"ב שחטאי האשם קלים ולכן עונשם בעולם הזה, עולה בקנה אחד עם הסברו של הרש"ר הירש שכתב שהאשמות באים על פגיעה ביחס של האדם לרכוש, קלקול של העולם הז, ולכן ייענשו בידי שמיים.⁴⁰

אפשר שלזה כיוון הרמב"ן בדבריו שהובאו לעיל:

בעבור כי החטאת בחייבי כריתות [כדי ש]תשוב הנפש אל האלקים אשר נתנה, והאשם לא יבא על חיוב כרת וכאילו הוא לריח ניחוח כעולה" כלומר פעולת האשם אינה אלא על הארת העולם הזה (ויקרא ג', א).

ראיה לחומר⁴¹ של החטאת על פני האשם עולה מהמשנה בזבחים:

כל המקודש מחברו, קודם את חברו... חטאת קודמת לאשם מפני שדמה ניתן על ארבע קרנות⁴¹ (זבחים פ"י מ"ב).

39 ובספר 'מושב זקנים' מובא: "ולמה על ספק חטא באין יסורין ולא על ודאי? וי"ל כדי שיפשפש במעשיו, ואם נודע לו שחטא, ישוב אבל ברשע, אין באין עליו יסורין, כדי לטורדו מן העולם אם לא ישוב".

40 אמנם, כאמור לעיל, לגבי אשם מעילות הסברנו שגם לרמב"ן זהו חטא של חילול ה', וצ"ע. נעיר, שגם עם הסברו של הרא"ה קוק יכול הרמב"ן להסתדר, שהרי גם הרב קוק הסביר את חטאי האשם כחטאים של העולם הזה - פגיעה בחברתיות של האומה. אולם כפי שהבאנו לעיל בפרק ו', הרב קוק לא מסתפק רק בצד ה'גשמי' של פגיעה זו, אלא כותב: "...באים האשמות לכפר ולחבר, לסדר את דברי הקדושה המתאימה להחיים הכלליים בכל מדרגותיהם". אם כן חטאי האשם אינם רק בעולם הזה, אלא בינו לבין העולם הבא.

41 רש"י שם: "ואשם ב' מתנות שהן ד' ולא על הקרנות"

עולה בפירוש שהמשנה תופסת את פעולת הכפרה של החטאת כ"קדושה" וכעליונה יותר.

הסבר ההבדלים ההלכתיים:

מעשה ננסה להסביר על פי דברינו כמה מחילוקי הדינים שבין החטאת והאשם:

בחטאת כפי שכתבנו לעיל פרק ד', הדם ניתן במגע ישיר של האצבע למעלה בקרנות המזבח, ביטוי לדבקות המחודשת, למעלה במקור האלוקי, אחר הניתוק שהיה בעקבות שגגת הכרת. האשם לעומת זאת נזרק מלמטה בכלי לצד התחתון של המזבח ביטוי לפגיעה בצדדים התחתונים של המציאות החברתית.

כך גם הסברנו לעיל ברמב"ן שהחטאת באה מנקיבה לסמל את החזרת דבקות הנפש ליוצרה, והאשם בא מזכר לסמל את שפע הקדושה שצריך לרדת מלמעלה אל תוך החברתיות של העולם הזה.

בחטאת מצאנו קרבן ציבור משום שייתכן שהציבור יחטא בשגגה בחטאים חמורים של כריתות, אך לא ייתכן ציבור שלם החוטא במזיד, שאין ציבור כולו נטמא.

השינוי באישים החוטאים בקרבן חטאת נובע מקישור נפשי שונה של האישים הללו לד' אך זהו רק בכרתות - עבירות רוחניות - הפועלות על הקשר לד', מה שאין כן בקשרים בתוך החברה, שם אין באים למחוק רושם בנפש אלא לתקן את הקשר החברתי.⁴²

רק בחטאת קיימים דמים פנימיים ויש חובת כיבוס בגד, פועל יוצא של העולם העליון בו פועל דם החטאת - עולם הנשמות.

ה. חשיבות הקרבן כמדד לחומרתו

לסיום חלק זה של המאמר בנוש השווי של הקרבן. לעיל הזכרנו מצד אחד את הנצי"ב מוואלוז'ין (פרק ז') אשר ראה את שוויו הגבוה של האשם כביטוי לקלותו של החטא – שמתוך קולתו - נפרעים ממנו בעולם הזה. ומצד שני, ראינו נימה הפוכה בדברי הרש"ר הירש (פרק ו') - שם שוויו הגבוה של האשם נובע מהצורך בתיקון העיוות הגדול של החוטא ביחסו לממון. כלומר, אין שווי הקרבן הולך ביחס הפוך לגודל החטא, אלא להפך (אם כי, כאמור, עדיין החטאת חמורה ממנו, כפי שהראנו ברמב"ן

42 באופן אחר, הצענו לעיל בפרק ו' על פי הספורנו, שחוסר החלוקה בין החוטאים השונים, וכן חוסר קיומו של אשם ציבור נובע מקלותם של חטאי האשם ציבור, ראה שם.

על פי הרש"ר הירש). כעת נתמקד בשני צדדים אלו, אך מכיוון קצת שונה. תוך כדי הדברים נמשיך להשוות בין האשם לחטאת, וכן נעסוק בפרטי הדינים של שני הקרבנות.

הרמב"ם: חשיבות הקרבן מורה על קלות העבירה

הרמב"ם⁴³ כותב שהחטאת באה על עבירות חמורות יותר מאלו של האשם. קביעתו זאת מבוססת על הנחה שככל שהחטא חמור, צריך הקרבן להיות פחות מהודר. נראה שהמקור לדבריו ממנחת חוטא בקרבן עולה ויורד שם כתוב:

לא ישים עליה שמן ולא יתן עליה לבנה כי חטאת היא (ויקרא ה', יא).

וכתב רש"י שם: "ואין בדין שיהא קרבנה מהודר".

על פי זה מבאר הרמב"ם את חילוקי הקרבנות בין החוטאים השונים:

זה ציטוט? הכהן משיח והסנהדרין שחטאו רק בהוראה, מביאים פר שהוא המכובד שבבהמות, הנשיא מביא שעיר שהוא הנחות שבבהמות אך מ"מ הוא זכר שיש בזה כבוד, ואילו ההדיוט מביא שעירת עזים שהוא הפחות שבקרבנות. ולפיכך שגגת עבודה זרה שעירה דווקא...⁴⁴ כי הנקבה גרועה מן הזכר בכל מין, ואין גרוע משעירה.

האשם הבא מאייל - כבש בן שנתיים - נחשב כקרבן מהודר יותר וטעמו של דבר:

ולפי שהיו העבירות שמקריבים בגללם האשם, למטה מן העבירות שמקריבים בגללם החטאת, נעשה קרבן אשם אייל או כבש.⁴⁵

43 מורה נבוכים ג, מו.

44 כלומר לא רק ההדיוט מביא שעירה אלא אף הנשיא ואף הכהן המשיח, עיין הלכות שגגות פ"א, ה"ד.

45 רעיון דומה מביא הנצי"ב בהעמק דבר (ויקרא ד', כח). שעומד על היפוך הסדר של הכבש והעז, שבקרבן העולה מופיע הכבש תחילה, ובקרבן החטאת מופיע השעיר תחילה, שכיוון שבא לכפר על חטא - לפיכך לא יהא קרבנו מהודר. ראייה נוספת מהיפוך ה"תור או בן יונה" בעולה (א', יד) ל"בן יונה או תור לחטאת" בחטאת היולדת (י"ד, ו) וע"ע בנצי"ב שם א', י ופרק ה', סוף פסוק ו. והדברים מתאימים לדברינו בנצי"ב לעיל פרק ז' - שהחטאת חמורה מהאשם.

אין הרמב"ם מבאר במה קלות העבירות עליהן בא האשם וכל דיוקן מחשיבות הקרבן, אך ניתן להעמיד את דעת הרמב"ם כביאורנו ברמב"ן, והרש"ר הירש והנצי"ב, שקלותן נובעת מכך שהן 'חטאי העולם הזה'.⁴⁶

רמב"ן: עבירה חמורה זוקקת קרבן חשוב

בעניין ההשוואה בין החטאת לאשם ראינו ברמב"ן סתירה, וביארנו שמצד מהות החטאים בחטאת - החטאת חמורה, אולם מצד כוונתו של החוטא לחטוא - האשם חמור. לפי זה ניתן להציע את ההפך מדברי הרמב"ם, שעלות יקרה של הקרבן, מורה על חומרת החטא, לפחות מצד כוונת החוטא לחטוא. ובנידון דידן - האייל לאשם, אשר יקר מכבשת החטאת, בא לכפר על חטא חמור יותר.⁴⁷

ועוד יש לומר שקרבן ממין זכר מורה על חטא גדול יותר מקרבן מקביל הבא מן הנקיבה, בעוד שברמב"ם לעיל מצינו את ההפך, שקרבן ממין נקיבה, ה"גרועה מן הזכר", מורה על חומרת החטא.

ואכן כהבנתנו הבין גם הרמ"מ שניאורסון:

...זכר מורה על תוקף וחזק, ונקבה - על רכות וחלישות... והיינו דלהפעולה דקרבן חטאת מספיקה עבודה בבחינת רכות, ואילו בשביל אשם צ"ל עבודה בבחינת תוקף... וע"פ זה יובן מדוע חטאת באה נקבה ואשם בא רק מן הזכרים, כי חטאת באה על השוגג, אשר לזה מספיק שיתבונן שהחטא בא מהתגברות נפשו הבהמית, ואילו מציאותו האמיתית היא טוב, משא"כ אשם שבא גם על המזיד, מכיוון שיצרו עומד בהתגברות ובגלוי כ"כ עד שאפשר ולפעמים בא בפועל שמחטיאו במזיד, לא די

46 כאמור, על פי דברינו לעיל פרק ג' לרמב"ם יש חומרה נוספת בחטאת מצד הזלזול במצוות ד' שהוביל לכך.

47 וכך מופיע בלקוטי-שיחות לרבי מחב"ד רמ"מ שניאורסון עמוד 202: "...מחירו של אשם תלוי, הגבוה משל חטאת... משום שאשם תלוי צריך לכפר על פגם גדול יותר מאשר הפגם שמכפר הקרבן חטאת". אולם גם לרמב"ם וגם לרמב"ן קשה מסידור בעל המחזור ליום הכיפורים, שסידר את הקורבנות מהקל אל החמור: "ועל חטאים שאנו חייבים עליהם עולה... חטאת... קרבן עולה ויורד... אשם ודאי ותלוי... מכת מרדות... מלקות ארבעים... מיתה בידי שמים וכו' ", ומשמע שהאשם חמור מהחטאת וכדעת הרמב"ן. אלא שלפי זה צריך היה קרבן החטאת להופיע אחר הקרבן עולה ויורד שלדעת הרמב"ן (יתבאר בפרק יג, 2) קל מחטאת רגילה. ואולי צריך לומר שבעל המחזור החשיב את הקרבן עולה ויורד כסוג של חטאת ולכן הביא את החטאת תחילה.

בהתבוננות בבחינת הטוב הצפון שבו בכדי לעוררו ולגלותו... כי מאחר שיצרו גבר עליו כ"כ הרי זה מורה **שהטוב שלו הוא בהסתר גדול ביותר**, ולכן זקוק לעבודה באופן של 'זכר', היינו דברים קשים כגידין, לבטש ולהכניע יצרו⁴⁸ (ליקוטי שיחות חלק לב עמודים 18-13).

גם מהחזקוני עולה הכלל לעיל, שככל שהחטא חמור - הקרבן צריך להיות יקר יותר כדי לכפר על החטא. ראייתו מקרבן עולה ויורד שבא על חטאים קלים ולכן הקלו לעני להביא תורים או בני יונה, ולדלי דלות להביא מנחה:

שבועת העדות והנכנס למקדש טמא והאוכל קדשים בטומאה ושבועת ביטוי - לפי **שאינן נהנין מן החטא חס רחמנא עליהו להביא קרבן עולה ויורד**. פירוש, אם הוא עולה בעושר יביא כשבה או שעירה ואם הוא יורד בנכסים יביא שתי תורים או שני בני יונה או עשירית האיפה (ויקרא ה', כד).

בשאר העבירות של החטאת יש רק חסרון אחד: או **שנהנה מן החטא** כגון שאכל חלב או דם, או **שפושט ידו בעיקר**, היינו עבודה זרה, ולכן אין "הנחות" בקרבן וחייב להביא כשבה או שעירה⁴⁹.

ממשיך החזקוני את הקו הנ"ל בקרבן אשם החמור וכותב:

נהנין מן הקדשים דאיכא תרתי, פשט ידו בשל הקב"ה ונהנה, חייב אשם בכסף שקלים. וכן המכחש בעמיתו בפקדון דאיכא תרתי, נהנה ונשבע לשקר חייב אשם בכסף שקלים.

לעיל פרק ו', ניסינו לאפיין את חטאי האשם כבן אדם לחברו (הרש"ר הירש) או כבן אדם למקום (רב"ע ספורנו). וראינו את דברי הרא"ה קוק שדיבר על שילוב מסוים של

48 רעיון דומה מביא האלשיך בתורת משה (ויקרא פרק ד') המחלק בין קרבן העולה הבא על הרהורים שמקורם בנפש המשכלת, ולכן בא מן הזכר, לבין קרבן חטאת שבא על השגגה בלא דעת - ומכיוון שרק הגוף השתתף בחטא, לפיכך החטאת מן הנקיבה.

49 דבריו של החזקוני מפורשים בגמרא שבועות ח. הלומדת ששעיר הפנימי של יום הכיפורים מגן מפני הייסורים דווקא בחלק מהחטאים שנאמר: "וכפר על הקדש מטומאות בני ישראל" - מטומאותי - ולא כל טומאות, וזהו דווקא בחטא קל כחטא של קרבן עולה ויורד ולא בחטא עבודה זרה החמור. וממשיכה הגמרא לבאר שחומרתו של חטא עבודה זרה בא לידי ביטוי בכך שמביאים עליו שעירה ולא כשבה, ואילו קלותו של חטא טומאת מקדש וקודשיו גם היא באה לידי ביטוי בכך שמביאים עליו קרבן עולה ויורד ולא קרבן קבוע.

השניים. כאן בחזקוני שוב מצינו שילוב זה במפורש, ובעקבות שילוב זה הוא אומר שהאשם חמור מהחטאת, עם ההשלכות על שווי הקרבן.

בחלק הבא של המאמר בעז"ה נמשיך בדיוננו, תוך התמקדות בפרטים מסוימים בקרבנות הללו - חטאת כהן משיח מול חטאת הדיוט, אשם תלוי, קרבן עולה ויורד ועוד.